

Чайкіна Н.О.,

*PhD., к.психол.н., доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Т. Короленка,*

Україна, м. Полтава

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ВЧИТЕЛЯ

Дослідження толерантності в контексті професіогенезу особистості вчителя, в умовах реформування і модернізації освітнього процесу, вимагає від фахівців розвиток навичків й умінь підвищувати ефективність своєї педагогічної діяльності з урахуванням особливостей розбудови держави, на засадах співробітництва і паритетності, готовності й здатності враховувати індивідуальні відмінності суб'єктів освіти. Питання професіогенезу вчителя є достатньо розглянутим, втім його не можна вважати вичерпаним. Сучасний рівень розвитку суспільства й освіти вимагає розглядувати толерантність не лише як особистісний потенціал професіоналізації педагога, але й як певну вимогу до нього, як принцип його діяльності і умову його успішної адаптації.

У науковій літературі толерантність вчителя розглядається як «заснована на ціннісних і гуманістичних орієнтаціях професійна здатність зрозуміти, визнати й прийняти суб'єкти педагогічного процесу – учнів, вчителів, адміністрацію школи, батьків учнів – такими, якими вони є – носіями інших цінностей, форм мислення й поведінки, суб'єктного досвіду щодо встановлювання відносин співробітництва в процесі взаємодії із суб'єктами та критичного аналізу оцінки власного суб'єктного досвіду і поведінки» [1;2;3].

Практика використання терміну «толорантність» у психологічній літературі вказує на два основних підходу до розгляду даного явища. По-перше, толорантність розглядується як феномен міжособистісного спілкування, який визначає здатність комунікатора бути терплячим до індивідуальних особливостей партнера, приймати його таким, який він є. По-друге, толорантність розглядується як особливість організації індивідуальної поведінки людини в складних або несприятливих умовах професійної діяльності або життєдіяльності [1].

Психологічний аналіз прояву толорантності в процесі професіогенезу педагогічної діяльності засвідчує, що це професійно значима якість особистості вчителя, яка проектується у вигляді соціального та психологічного досвіду фахівця. Наявність соціальної толорантності

дозволяє вчителю ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, а сформована психологічна толерантність забезпечує успішну професійну адаптацію і стійкість до емоційного вигорання, що сприяє ефективній побудові професійної кар'єри. Таке уточнення дозволяє звернутися до диспозиційно-рефлексивної концепції професійної адаптації спеціаліста (Н.О. Чайкіна, 2014), яка дозволяє розглядувати розвиток толерантності фахівця у процесі професіогенезі через застосування певних адаптивних стратегій [4].

Диспозиційна концепція спеціаліста – це інваріантно організована система, в якій базові компоненти визначають стійкість поведінки, почуттів і відношень з людьми, середній рівень визначає збалансовану систему узагальнених соціальних установок на різноманітні соціальні взаємодії і виробничі ситуації, а ситуаційні компоненти визначають готовність до оцінки і дії у конкретних (мікросоціальних) умовах професійної діяльності [5]. Зважаючи на обраний підхід, пропонується визначати адаптивну стратегію спеціаліста через рівень відповідності суб'єктивних ресурсів (пригнобити чи звільнити внутрішні ресурси) і об'єктивних можливостей (присвоїти чи перетворювати середовище) елементів адаптації по відношенню до ступеня збігу його очікувань з реальною виробничою ситуацією, тобто наскільки зближене "Я-базове" і "Я-ситуаційне" фахівця [4]. Таке розуміння створює умови для підтримки розгляду толерантності як власного особистісного потенціалу адаптивної стратегії в процесі професіоналізації, до якого можна віднести:

а) когнітивну стратегію: характеризується осмисленими зусиллями, що включає конкретні знання, уміння та здібності, які спрямовуються на самоосвіту, самовдосконалення й самоорганізацію, активну громадську діяльність, дозвілля, відпочинок, тощо. Через толерантність відбувається усвідомлення і прийняття педагогом складності й багатовимірності життєвої реальності, сприйняття її неоднозначності, розуміння відносності її оцінювання іншими людьми та суб'єктивності власних уявлень стосовно інституціональної моделі освіти;

б) емоційна стратегія: характеризується фокусацією на симптомах стресу або на уникненні його руйнівної сили, що підвищує рівень захисту. Також через толерантність проявляється здатність до емпатії вчителя. Емпатія вчителя по відношенню до учнів, колег і батьків слугує не тільки однією з форм прояву поваги, але й індикатором його повноцінної особистісної включності в спілкування, своєрідною «роботою над собою» у складному процесі навчання, виховання й розвитку учнів;

в) поведінкова стратегія: характеризується стійкістю патернів у поведінці й звичках, прагненням до самозабезпечення або до прийняття

допомоги від інших. Поведінковий рівень толерантності включає до себе здатність до толерантного висловлювання та готовність до толерантного ставлення стосовно висловлювань інших, відстоювання власної позиції і точки зору та здатність до конструктивної взаємодії;

г) рефлексивна стратегія: характеризується самоаналізом фізіологічних й психічних змін, спрямованістю внутрішньої діяльності на осмислення свого професійного і життєвого шляху, прагненням обмірковувати шляхи рішення проблем і можливості реалізувати себе в різних сферах діяльності. Така стратегія передбачає використання рефлексивної інтуїтивності й інверсійності самісті, тобто толерантність є ціннісно-сисловою системою, в якій чільне місце займають самоповага і повага до інших, цінності прав і свобод людини та рівноправність у виборі світогляду і життєвої позиції, відповідальності за власне життя та визнання такої за кожною людиною.

Толерантність виступає як інтегруюча форма, що визначається адаптивними стратегіями педагогічної діяльності вчителя і всім різноманіттям психолого-педагогічних ситуацій в яких проявляються професійно значущі властивості особистості вчителя. Толерантність як особистісний потенціал професіогенезу вчителя є однією з важливих сторін підготовки й вдосконалення взаємовідносин учасників освітнього процесу, а також критерієм успішності його професійної адаптації.

Література

1. Андреев М.В. Формування толерантності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / М.В. Андреев. Харків, 2009. 23 с.
2. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности: учебное пособие для слушателей сист. дополнит. проф. пед. образования / Е.Ю. Клепцова. М. : Академический проект, 2004. 176 с.
3. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессиональной толерантности учителя / Ю.П. Поваренков // Вестник ТГПУ. Вып. 1 (45). Томск, 2005. С. 66-70.
4. Чайкіна Н.О. Особистісні інваріанти фахівця як системоутворюючі складові його професійної адаптації / Наталія Чайкіна // Науковий журнал «Київський науково-педагогічний вісник». № 1 (01). 2014. С.79-83.
5. Чайкіна, Н.О. Модель адаптивної стратегії фахівця / Психологія і особистість: науковий журнал. № 2 (12). Київ-Полтава, 2017. С. 310-318.

